

MAGYARORSZÁG SZEREPE A ROMAN SZÍNHÁZI ÉS ZENEI KULTÚRA FEJLŐDÉSÉBEN

A román népi játékszín és drámairodalom esetleges csiráit, primitív elemeit a román népszokásokban, a román folklóre területén kell keresni. A legkezdetlegesebb játékszioszerűséget megtaláljuk már a gyermekek játékaiban, de a felnőttek szórakoztatását célzó román néptáncokban is, köztük különösen az úgynevezett „kalusárok“ és a brassói „zsunik“ húsvéti táncában, továbbá a praktikus célokat szolgáló népszokások közül, például a jó terméshez szükséges esőt biztosítani akaró és „paparuda“ és „kaloianul“ név alatt ismert szokásokban. Nézőközönség, látványosság, jelmez, tánc és recitativum előfordul e népszokásokban, de a színjáték legfontosabb kelléke, a párbeszéd csak alárendelt szerepet játszik bennük. A párbeszédűs drámai akciót ezeknél nagyobb jelentőséghez juttatják a lakodalmi, valamint a karácsonyi ünnepek körüli, nagyrészt vallásos forrásból fakadó népszokások. A karácsonyi ünnepek ugyanis megteremtették egyrészt a román népköltészet egy teljesen különálló fajtát: az úgynevezett „kolindákat“, másrészt a betlehemes játékokat és ezek által a népi játékszín és drámairodalom legjobban kifejlődött formáját.

A betlehemes játékok a románok között csak a 18. század második felében kezdtek ismeretessé válni. Hogy mily forrásból és mily közvetítéssel kerültek e nyugati eredetű karácsonyi misztériumok a románokhoz, ezt ma már elsősorban a román betlehemes énekek szövegének a szomszéd népek hasonló énekeivel való összehasonlítása döntheti el. Más helyütt e kérdésről részletesebben szólunk. Itt csak annyit állapítunk meg, hogy a román betlehemes játékok szövegének több variánsa van, melyek azonban három főtípus körül csoportosíthatók. A legelterjedtebb és a legrégebbi típus Havasalföldön, Erdély és a Bánság nagy részében és Bukovinában ismeretes. A második típus Moldvában és Besszarábiában használatos már a 19. század első fele óta. Végül a harmadik típus a legújabb keletű és csak kisebb területen, leginkább Erdély déli részein fordul elő. Mind a három főtípusban közös és alapelemként az a gondolat vonul végig, hogy az égen megjelent csillag útmutatása szerint Krisztust kereső három keleti király mérges összeszólalkozásba keveredik Heródeszel, aki 14 ezer két éven aluli csecsemő lemészárlását rendeli el. Ez a főelem ily formában a székely és magyar betlehemes játékokból általában hiányzik, de megvan az erdélyi szász Herodes című karácsonyi misztériumban, mely első forrásul szolgált a román betlehemes játékoknak. Az egyes főtípusok között azonban fontos eltérések is vannak, melyeknek forrása már nem található a

szász misztériumban. Így a harmadik típusban is, melyet 1875-ben egy Bancila Péter nevű resinári román tanító állított össze, a szereplő pásztorok száma (három), neve (Koridon, Akteon, Miron), mondókái és egész szereplése a legteljesebb mértékben a magyar betlehemes játékokból vannak átvéve.

A román betlehemes játékokkal kapcsolatos a bábtáncoltatás is, mely nagyon divatos volt a régi Romániában, de előfordul az erdélyi románok között is. A romániai és az erdélyi román bábtáncoltatás között azonban feltűnő a különbség, ami feltétlenül a származás és fejlődés különbözőségére vezethető vissza. A régi román királyságban a karácsonyi bábjáték a betlehemes játék szoros folytatása vagy függelékeképpen szokott szerepelni, a karácsonyi misztérium előadása után következett és teljesen profán dolgokra vonatkozott, nem állván semmiféle összefüggésben a karácsonyi misztérium cselekményével. Ezzel szemben az erdélyi román bábtáncoltatás a betlehemes játék szolgálatában áU és a karácsonyi misztérium egyes jeleneteit mutatja be a táncoltatónak egybevágó mondókai kíséretében. A romániai bábtáncoltatás már a 17. században is megvolt, a Karagöz nevű török népies bohózat hatása alatt keletkezett; profán, sokszor igen obszcén dolgokra vonatkozott és a betlehemes játéknak a románok közé való átterjedése után ennek szórakoztató függelékévé vált. Viszont az erdélyi román bábtáncoltatás magyar hatás alatt és aránylag újabb időben jött csak létre, ami abból is kiderül, hogy a világháború előtt a hunyadmegyei alsószilvási román gyermekek bábjátékos betlehemeikkel nemcsak a román karácsonykor járták be a román házakat, hanem a katolikus ünnepek alkalmával is magyarnyelvű előadással szokták meglepni a hátszegi magyarokat.

A román népi játékszín fejlődésében a marionette-játék és a bedehemes játék nem jelenti az utolsó állomást. Egészen újkeletű az a román népi színjáték, mely a háború előtt Constantinul címen a szolnokdobokamegyei Oláhláposbányán az ottani román bányászok között volt ismeretes. A báb- és betlehemes játékhoz hasonlóan azonban ez is idegen, nevezetesen magyar hatás alatt jött létre. -

A román népi játékszínnel kapcsolatos mindezen fontosabb szellemi megnyilvánulások lassú ütemű fejlődése belenyúlik abba a korszakba is, a 19. századba, amikor megszületik a művelt román színház és az irodalmi dráma, a nélkül azonban, hogy primitív termékeivel ennek létrejövetelét siettetni vagy megtermékenyíteni tudta volna. A román nép egyházi és lassú történeti fejlődése, a keleti kultúrába való bekapcsolódása nem teremthette meg a románoknál is a nyugati népeknél létrejött iskolai drámát, de még csak az igazi misztérium-drámát sem. Ez utóbbinak motívumait megtaláljuk ugyan nemcsak az újabb eredetű betlehemes énekekben, hanem az ezeknél sokkal régiebb, kolindáknak nevezett karácsonyi énekekben is. De sem a kolindákat előadó, éneklő kolindások, sem a román népköltészet epikai produktumainak nagy részét megmentő hegedősök, kiknek román neve (lautari, cobzari és igreji) szintén tanuskodhatik bizonyos magyar hatás mellett, nem fejlődhettek úgy, hogy a román színészet megteremtőivé válhassanak. Tehát olyan román népi játékszín és népszínmű-

irodalom, amely az átmenetet jelentse s alapjául, forrásául szolgálhasson a mai román színészetnek és drámaiadalomnak, nem volt. Vagyis a román színészetnek és drámaiadalomnak, nem ismervén a nyugati nemzeteknél tapasztalható fejlődési stádiumokat, a 19. század előtt, a többi balkáni néphez hasonlóan, nincs múltja és története. A két román vajdaságban a 19. század előtt hiányoztak egy erős román nemzeti élet és kultúra kifejlődésének a feltételei. Ehhez járult egy gazdag polgári osztály teljes hiánya. Az egyes vajdák pedig a rendesen igen rövid tartamú uralkodásukat állandó belső pártvillongásokban és külső háborúkban töltötték. Így tehát, ha az alsó népréteg nem tudta megteremteni az igazi román népi színművet és játékszínt, a felsőbb társadalmi rétegekben sem születhetett meg a lehetősége egy román nemzeti színházi kultúrának és drámaiadalomnak. A román vajdák udvarai nem tudtak forrásaivá válni ily irányú mozgalomnak és fejlődésnek. Kemény János erdélyi fejedelem önéletírásából is tudjuk, hogy Lupu Vazul (1634—53) moldvai vajda nagyobbik lányának lakodalma nagy pompával folyt le, külföldi színészek is részt vettek azon, különböző artista mutatványok és táncok bemutatására is sor került. Sulzer Ferenc József pedig 1781-ben írja, hogy a román vajdák különösen külföldi vendégeik tiszteletére udvari bolondjaik által különböző nyelvű, bábtáncoltatással kapcsolatos primitív színelőadást szoktak rendeztetni. Ezek az előadások azonban rendszeretlenül és csak szűkebb közönség számára tartattak, így nem lehettek alkalmasak a színészeknek a románok közötti megkedveltetésére. Rendszeresebben és nagyobb közönség számára ugyancsak idegen színészek vagy színésztársulatok a 19. század elejétől fogva kezdik ezt a feladatot teljesíteni mind a két román vajdaságban. Így a romániai színház létrejövetelében és fejlődésében a külföld közreműködésének jelentékeny része van. Külföldi színtársulatok, külföldi színdarabok ébresztik fel és tartják fenn a románok között a színház iránti szeretetet és teremtik meg a román nemzeti színház iránti vágyat és törekvést, arról nem is beszélve, hogy a megindított folyamat további ápolóinak, a román színházügy támogatóinak és vezetőinek, sőt a román születésűeknek és színművészeknek sorában is igen sok az idegen származású. A külföld ezirányú közreműködéséből Magyarország is kivette az őt megillető részt s így a román zenei és színházi kultúra alapjainak lerakásában Magyarországnak is elvitathatatlan része van.

Az első külföldi társulatok közé, melyek román földön huzamosabban és rendszeresen játszottak, tartozott a Gaetano Madzsi vezetése alatt 1809-ben Jassyban letelepedett orosz színtársulat is. Ez 1812 végéig a megszálló orosz hadsereg számára orosznyelvű előadásokat tartott. Utána néhány hónapig egy német társulat játszott Moldva fővárosában. A német színészek sikerén felbuzdulva a görög iskolákba járó bojárfiak 1814-ben és azután előadtak a bojárok szalonjaiban görög és francia nyelven több idegen színdarabot, leginkább Voltaire-től és Alfieritől. Ennél egy lépéssel tovább ment Asaki György, a moldvai irodalmi és kulturális mozgalmak ez időkbeli vezére. Asaki rávette a bojárcsaládokat, hogy szembeszállva a kor előítéleteivel, engedjék meg fiaiknak, hogy felléphessenek aktív szereplőként az

általa románra lefordított vagy feldolgozott idegen színdarabokban, így 1816 december 27-én megtartották Jassyban az első románnyelvű színi előadást. 1818-ig még néhány románnyelvű színi előadás következett. 1820-ban újból egy orosz társulat, 1821-ben egy német, 1826-ban pedig egy francia társulat játszott Jassyban s így az első románnyelvű kísérleteknek nem lett folytatásuk. 1832 óta Fouraux testvérek francia társulata szórakoztatta változatos előadásaival a város lakosságát a társadalom és állami hatalom teljes támogatása mellett. E társulat zenekari vezetője magyarországi származású, pozsonyi születésű ember volt: Herfner József. Ez idegen társulat előadásainak jótékony hatása alatt a jassyi iskolák román diákjai is 1834-ben oly hosszú szünet után újból színpadra léptek. A románnyelvű előadások megkedveléséhez és rendszeresebbé tételéhez azonban szükség volt oly állandó jellegű intézményre, mely szakszerűen foglalkozzék ezzel a kérdéssel. E szükség teremtette meg 1836-ban Jassyban az első román „filharmonikus dramatikus konzervatóriumot“, mely az első moldvai román színészgenerációt volt hivatott kiképezni, de amely 1839 tavaszán megszűnt, így a románnyelvű előadások állandósításának folyamata csak igen nagy nehézségekkel, dőcögve és fokozatosan haladhatott. A francia színtársulatok mellett német és olasz operatársulatok is játszottak Moldova fővárosában és világos, hogy az idegennyelvű előadások sokkal magasabb színvonalon folytak, mint a kezdetleges jellegű román előadások és éppen ezért sokkal nagyobb népszerűségnek és felkarolásnak örvendtek. Román szempontból egyelőre nem is nagyon lehetett más törekvés, mint az, hogy a román nyelv polgárjogot nyerjen a színpadon is. A művészeti szempontokra és a színjátszás színvonalának felemelésére csak másodsorban fektethettek súlyt és különösen 1846 után, amikortól kezdve a román és idegen színtársulatok már két színházi épületben játszhattak. A román színészetnek ebben az első korszakában a múlt, hagyományok, iskola és kultúra nélküli román színészek az idegen társulatok előadásaiból és egy-egy jobb román színész (mint Milió Máté és Caragiale Costache) játékból meríthettek tanulságokat. Az általuk előadott darabok legnagyobb része is idegen művek fordításából állott, hiszen a román színházat nem a román drámairodalom hozta létre, ellenkezőleg, a román színház létrejövetele teremtette meg lassacskán a román drámaköltészetet. A román színház bölcsőkorában a román irodalom akkori művelői* a színházi ügy támogatói és maguk a színészek jelentkeztek, mint színdarabfordítók és átültetők vagy mint szerény színdarabírók. De ha mindezek között sok volt az idegen származású, a színházhoz szükséges zeneszerzői, előadói és tanítói ebben az időben már úgyszólván kivétel nélkül idegenek voltak. Sokan közülök végleg letelepedtek Moldvában és az ottani zenei kultúra megteremtésében és előmozdításában szorgalmasan közreműködtek. Közöttük magyarországi származásúak is voltak, mint például Flechtenmacher Sándor, akinek brassói szász eredetű családja különben a 19. század első felében más tagját is szerepeltette a moldvai közéletben. Egy másik magyarországi származású zenei tehetség, ki Moldvának a 19. század első feléből való zenei életében kiváló szerepet játszott, a már említett Herfner József volt.

Herfner 1795-ben született Pozsonyban. Zenei tanulmányokat folytatott, zongorával és gordonkával foglalkozott különösen. Csernovitzba kerülve, megismerkedett több moldvai bojár családdal. Ezeknek biztatására 1826-ban Bukovina fővárosából Jassyba ment, hol eleinte zongoraleckéket adott. 1830-ban a jassyi katonai zenekar vezetője lett, melyet újrászervezett és igyekezett azontúl lehetőleg a románság köréből vett tagokból összeállítani. 1832-ben a Fouraux testvérek francia társulatának zenekari dirigense lett. 1838-ban kiváló érdemei elismeréseképpen őrnagyi rangot nyert. 1865-ben halt meg. Herfner kettős zenekari vezetői működéséből következett kétszeres jelentősége is. Ha a jassyi katonai zenekar neki köszönheti román nemzeti jellegét, színházi és zeneszerzői működése révén viszont a román színházi zene műveléséhez az első téglahordozók közé tartozott. Többféle kompozíciója van: opera, oratórium, színdarabok megzenésítése, uralkodói névnap alkalmi himnuszok stb. Mindezekkel nagy sikerei voltak és az egykorú sajtó teljes elismeréssel adózik neki, kiemelve egyik-másik szerzeményéről azt is, hogy román nemzeti kompozíció.

Herfnerrel párhuzamosan és egyidejűleg a másik román fejedelem-ség fővárosában is egy ugyancsak magyarországi származású zenei talentum: Wachmann János működött hasonló irányban, csak hogy Herfnernél szélesebb alapokon és sokkal nagyobb eredményekkel is. Sőt bátran lehetne mondani azt is, hogy Bukarest zenei kultúrájának nemcsak megalapozásában, hanem egész 19. századi fejlődésében a budapesti eredetű Wachmann-családnak nagy érdemei vannak.

Havasalföldön ugyanis a színházi mozgalmak és törekvések körülbelül ugyanolyan körülmények, feltételek és lehetőségek között jöttek létre és fejlődtek tovább, mint a testvértartományban. Az első komoly érdeklődést a színjátszás iránt Bukarestben Caragea fanarióta vajdának Ralu nevű leánya tanúsította. Ez 1817-ben a nagy görög ideáloktól serkentve ezeknek szolgálatában az uralkodói palotában rögtönzött színpadon saját vezetése és rendezése alatt eljátszatott görög nyelven lelkes görög ifjakkal több színdarabot, elsősorban ugyancsak Voltaire-től és Alfieritől. 1818-ban pedig Bécsből hozatott Bukarestbe egy idegen színtársulatot, mely Gerghy igazgatóval az élén főképpen német és olasz darabokat és operákat játszott. A görög diákok meg a Görögország felszabadítása érdekében szervezett forradalom vezéreinek ösztönzésére újból eljátszották a görög nyelvre fordított lelkesítő tragédiákat. E példán felbuzdulva 1819-ben a román diákok is előadták román nyelven Euripidesnek Hekuba című tragédiáját. Ez volt az első románnyelvű színelőadás Bukarestben. Ezt követte még néhány hasonló románnyelvű előadás, melyekkel azonban meg is szűnt hosszú időre a román nyelv használata a bukaresti színpadon. 1827-ben a belföldi román bojárok irodalmi társulatot alapítottak Bukarestben, mely politikai, kulturális, iskolai, irodalmi célkitűzésein belül egy román nemzeti színház megalkotását is programjába vette. A nemzeti színház kérdésének megoldása azonban csak a későbbi éveknek tudott komoly feladatává lenni. Így csak az iskolai program végrehajtásával kapcsolatban lehetett feltámasztani és napirenden tartani a diákok által játszott előadásokat. A román nemzeti színház gondolatának megváló-

sítását a megszálló orosz csapatok megakadályozták és csak egy kitűnő munkaerőkből álló német színtársulatnak adták meg a játszási engedélyt 1833-ban, melynek gazdag és változatos repertóriumában igen sok opera is szerepelt. A román kultúra fejlődésének így is szolgálatot tettek, mert a német színtársulathoz tartozó kiváló zenekar több tagja végleg Bukarestben maradt és itt alapját rakta le a román zenei kultúrának. Halhatatlan dicsőséget szerzett ezen a téren a zenekar vesetője: Wachmann János, az ő halála után pedig fia: Ede.

Wachmann János András Pesten született 1807-ben. Nagy zenei tehetséggel áldotta meg a Gondviselés. Kiváló hegedűművész és zeneszerző volt. Már fiatal korában került Bukarestbe, karnagyi minőségben Müller Tivadar német színtársulatával. Ezzel belekapcsolódott az éppen napirenden lévő összes akkori bukaresti román törekvésekbe, melyek a román nemzeti színház létesítésének kérdését mindenáron dűlőre akarták vinni. E törekvéseknek egyik lelkes és aktív előharcosa lett. 1833-ban ugyanis Heliade Radulescu I. és Cămpineanu I. megalapítja az első román „Filharmonikus Társaságot“, melynek kimondott célja a román nyelv, irodalom, zene és kultúra fejlesztése mellett a román nemzeti színház létesítése is. 1834 január 20-án ez a filharmonikus társaság megnyitotta az első román színészet! iskolát 7 tanárral és 20, illetőleg 30 növendékkel. 1835-ben pedig „Gazeta Teatrului“ cím alatt kiadta az első román színházi lapot és Wachmann János vezetése alatt nyilvános zeneiskolát alapított. A társadalom és az állami hatalom eleinte bizonyos érdeklődést tanúsított ugyan a filharmonikus társaság céljai és az általa életrehívott nemzeti színház iránt, 1837-ben azonban a filharmonikus társaság különféle intrikák folytán széteszött és így 1838-tól kezdve a románnyelvű előadások is mind gyérebbek lettek. Helyettük hét éven keresztül leginkább olasz, francia és német előadások következtek; az első havasalföldi román színészgeneráció nagy része pedig kénytelen volt más életpályákon keresni a boldogulást. Azonban az egyik közülök, Caragiale Costache 1838-ban átment Moldvába, hol először egy vidéki városban, következő években pedig Jassyban játszott elég nagy sikerrel. 1844-ben visszatért Bukarestbe és itt a következő évben hetenkénti két játékkal újból felvette a román előadások elejtett fonalát. De az 1848-i forradalom Caragialét megint vidékre kényszerítette, honnan 1850-ben jött vissza Bukarestbe és Wachmann társaságában átvette a román nemzeti színház igazgatását.

Wachmann fejlődésében ez a fordulat újabb, de nem az utolsó természetes haladást jelentette. Wachmann ugyanis ekkor immár két évtizedes, eredményekben gazdag és közbecsülésnek örvendő működésre tekinthetett vissza román földön. Mint a színházi zenekar dirigense, mint a Filharmonikus Társaság által 1835-ben alapított zeneiskola vezetője és mint zeneszerző oly kiváló érdemeket és tapasztalatokat szerzett ezalatt az időszak alatt, hogy a színházigazgatás kérdésének megoldásánál 1850-ben őrá, mint elsőrendű szakemberre esett a választás. Tehát a zene iránti szeretetet és érzéket, a zenei kultúrát eddig is terjesztette a nagyközönség körében és az iskolában egyaránt, mint karnagy, kompozitor és pedagógus. A Filharmonikus

Társaság megszűnése után annak zeneiskoláját fenntartotta és vezette még egy darabig ő maga két másik külföldi származású társával együtt. Állandó jellegű román zenekonzervatórium megalapítására vonatkozó javaslatot azonban csak színházigazgató korában, 1851-ben tehetett először komoly formában a bukaresti kormánynak. De ezen hő törekvése megvalósítására csak 12 év múlva, halála évében kerülhetett rá a sor, amikor is az immár egyesült két román tartomány kormánya egy-egy, most már állandó jellegű drámaművészeti és zenekonzervatóriumot állított fel a két román fővárosban: Bukarestben és Jassyban és természetesen a bukaresti intézet első tanárai között ő is szerepeit, továbbá fia, valamint Flechtenmacher.

Hosszú zeneszerzői tevékenységét is korán kezdte és élete végéig folytatta. Első szerzeményét (Les Braconniers) 1834 március 11-én énekelték a bukaresti színpadon. Ily irányú későbbi működésével kapcsolatban komolyan foglalkozott a román népzénel is és ennek motívumait zeneszerzeményeiben is igyekezett felhasználni. Ezen román nemzeti darabjainak természetesen óriási szokott lenni a hatása és szerzőjüket a közönség mindig frenetikusán kitapsolta a rivalda elé. Így volt ez például 1843 február 14-én, amikor Bibescu fejedelem megkoronázásának évfordulóját ünnepelték a színházban, vagy 1848 január 19-én egy a román katonai vitézséget felelevenítő történeti háttérű darab előadása alkalmával. Wachmann zeneszerzői tevékenységéről azonban statisztikai számokkal támogatott pontos képet nem adhatunk a színház igazgatása előtti korszakra vonatkozólag, mert az 1847-i nagy bukaresti tűzvészben összes zenei kéziratai elpusztultak. Addigi ily természetű működése nagyságára legfeljebb az 1850 utáni produktivitásának arányából következtethetnénk bizonyos megszorításokkal. A bukaresti nemzeti színház igazgatásában csak néhány évig vett részt, de a nemzeti színház zenekarának igazgatását kisebb megszakításokkal megtartotta 1851-től 1863-ban bekövetkezett haláláig és ezalatt az időszak alatt közel 70-re rúg különböző színházi szerzeményeinek a száma.

Midőn 1850 novemberében Caragiale megkapta a bukaresti nemzeti színház igazgatását, az ő addigi színészi múltja, havasalföldi és moldvai eredménydús és tanítványokat nevelő működése teljes garanciát jelentett a színház művészeti vezetésére. A teljes sikerű művészeti vezetést mégis azzal vélte legjobban biztosítani, hogy azonnal igazgatótársul szerződtette maga mellé az egész ötévi időszakra az oly népszerű és kitűnő Wachmann, akiről nagyobb mértékben, mint bárki mástól joggal remélhetett színháza részére fantázia-dús és román nemzeti érzésű új zeneszerzeményeket. Így a bukaresti nemzeti színház működése két ilyen kiváló egyéniség igazgatása mellett a legjobb auspiciumokkal indult meg a múlt század közepén. A Heft bécsi építész tervei szerint felépített új színházi épület ünnepi felavatása is 1852 december 31-én az ő sokat ígérő igazgatásuk alatt és Wachmann egyik zeneszerzeményének előadásával ment végbe. 1853-ban azonban Jassyból Bukarestbe jött az egyik legnagyobb román színész, a nagyhírű Milió, akit a két igazgató kénytelen volt felsőbb parancsra a társulatukba fogadni, Millóra nézve igen előnyös

feltételek mellett. Miliót egyéni sikerei és népszerűsége nagyon dibizakodóvá tették a két igazgatóval szemben. Önző és elbizakodott viselkedése és túlzott követelései által a társulat súlyos teherterhelévé vált, később pedig az erélytelen, de idealista Caragialéának teljes bukását is előidézte. Wachmann azonban ez események bekövetkeztét nem várta be igazgatói minőségében és mindjárt Milió felforgató szerepének kezdetén, 1853 március 28-án felbontotta a Caragialéával kötött eredeti szerződést és újabb szerződésében csak a zenekar vezetését, a zenei darabok betanítását és a szükséges új zeneszerzemények komponálását vállalta el. De további működése a román zenei kultúra fejlesztése terén így is újabb gyümölcsöket hozott és ennek elismeréséül 1856-ban Stirbei uralkodó bojári rangra emelte Wachmann. 1863-ban halt meg Bukarestben. Levelezése ki van adva „Acte si Serisori“ cím alatt és az 1850—1863 évek bukaresti zenei és színházi viszonyaira vonatkozólag elsőrendű adatokat tartalmaz.

Wachmannnak egy fia és egy lánya volt. Eleonora nevű lánya kitűnő zongoraművész nő lett és több hangversenyt adott zenekari kísérettel, melyekhez román motívumú fantáziákat is komponált. A kamarazenevel ő próbálkozott meg először Romániában.

Fia Ede, aki 1836-ban született Bukarestben, folytatta apja művét. Zenei tanulmányait atyja keze alatt kezdte meg, de kiegészítette kiváló bécsi és párizsi mesterek vezetése mellett. Egész fiatal korában, már 1853-ban a krajovai színház karnagyja lett és néhány évig maradt e színház zeneművészeti vezetője. Ezenkívül a román színház ügyét azzal is szolgálta kora fiatalságától fogva, hogy külföldi színdarabokat fordított és ültetett át román nyelvre. 1852 januárjától kezdve gyakran találkozunk a bukaresti nemzeti színház repertóriumában általa fordított darabokkal. További gyors fejlődése lehetővé tette, hogy atyjának mindenben méltó utódjává válhassék és ennek szerepét és helyét bármikor átvehesse és becsülettel betölthesse. Atyjának korai elhalálása után tényleg örökébe lépett az egész vonalon: mint zeneszerző, mint zenekari dirigens és mint pedagógus. Vagyis 1863-ban elfoglalta a bukaresti nemzeti színháznál az atyja halála által megüresedett karnagyi és zeneigazgatói állást. Ezenkívül a bukaresti konzervatóriumban atyja helyébe zongoratanárrá nevezték ki. Végül ugyanebben az évben a nemzeti színházban különös sikerrel adták elő Miliónak egyik általa megzenésített színdarabját és e mellett Milió, mint a nemzeti színház igazgatója újabb zeneszerzői megbízást is adott Wachmann Edének. Ezeken kívül is sok színpadi darab részére szerzett zenét és igen hasznos és értékes zeneirodalmi munkákkal is fokozta széleskörű zenei működését. A bukaresti konzervatóriumnak 1870-ben igazgatója lett és Carmen Sylvának, a román királynénak is zene tanára volt.

Egyik rendkívüli nagy érdeme, hogy megteremtette Romániában a szimfonikus hangversenyeket, melyek előtte román földön ismeretlenek voltak. A román közönségnek része volt addig operettekben, operákban s egyes kiválóbb külföldi művészek produkcióiban, szimfonikus hangversenyekben azonban nem gyönyörködhetett. Ilyesfélélt legfeljebb a gazdagabb bojároknak az a kis része ismerhetett, melynek alkalma volt bejárni a nyugatot. Különben az operaelőadásokhoz

is teljesen hiányzott a szükséges Orchester és az idegen operatársulatok külföldről voltak kénytelenek behozatni a zenészek legnagyobb résiét is. Így is a zenei instrumentumok egyike-másika mindig hiányzott. Tehát meg kellett teremteni előbb az összes szükséges hangszerrel felszerelt teljes számú zenekart. Ehhez pedig nemcsak megfelelő szaktudás, hanem bátor szervező tehetség is szükségeltetett, hogy a fennálló nehézségekkel meg lehessen küzdeni. Ez elkerülhetetlen feltételeket és tulajdonságokat abban az időben egyedül Wachmann Ede egyesítette magában. Így Wachmann Ede 1866-ban 30 tagból álló szimfonikus zenekart állított össze és április 8-án megtartotta az első ily hangversenyt a nemzeti színház zsúfolásig megtelt terméből, hol Mozart és Beethoven szimfóniáinak előadását a legteljesebb lelkesedéssel fogadták. A második szimfonikus hangverseny 1867 április 3-án, a harmadik 1868 március 17-én volt. Ez utóbbin Wachmann nővére, Eleonora is fellépett, mint zongoraművésznő. Wachmann sikereinek hatása alatt a román arisztokrácia az új uralkodó, a későbbi Károly király teljes támogatása mellett 1868 május 11-én megalakította Bukarestben a második román filharmonikus társaságot. Ennek égisze alatt ezentúl immár minden évben 5—6 szimfonikus hangversenyt rendezhetett Wachmann. Ez a filharmonikus társaság az elsónél ugyan hosszabb életű volt, de 1877-ben, az orosz-török háború nyomása alatt a szimfonikus hangversenyekkel együtt megszűnt. Az azonban, aki 1883-ban saját kezdeményezéséből és saját kockázatára a szimfonikus hangversenyeket újból feltámasztotta, ugyancsak Wachmann Ede volt. Ettől kezdve azután, hála Wachmann Ede lankadatlan buzgalmának, a bukaresti közönségnek évenként 5—6-szor volt része a klasszikus zene élvezetében. 1893-ban a szimfonikus hangversenyek romániai meghonosításának 25 éves jubileumán Wachmann Edét a legkivételesebb szeretettel ünnepelték. 1899-ben Wachmann szimfonikus zenekara már közel 90 tagból állott.

Hosszú és termékeny zenei működése alatt azonban Wachmann Ede nem hanyagolta el az énekari zene művelését sem. Ennek fejlesztése érdekében egyformán szervezett egyházi és világi énekkarokat s gondoskodott a számukra szükséges darabokról. Az 1899—1901 közötti időszakban pedig több nagy operát (Tannhäuser, Lohengrin, Hughenották, Othello, Don Juan stb.) is előadatott nagy sikerrel román nyelven oláh színészekkel.

Ha a románok által a zenei kultúra terén a 19. század végén így elért helyzetet összehasonlítjuk a 19. század elején tapasztalható viszonyokkal, — ekkor ugyanis, 1816-ban egész Bukarestben egyetlen egy zongora volt és az egyházi kántorokon és muzsikus cigányokon kívül vokális zenével senki sem foglalkozott —, ebben az esetben lehetetlen észre nem venni, mily hálával és elismeréssel tartozik Románia a külföld áldásos közreműködésének, amelyen belül a budapesti származású Wachmann-családnak oroszlánrészre van.

A két Wachmannal egyidejűleg a 19. század közepe óta a bukaresti zenei életben gyakran találkozunk Flechtenmacher Sándor hegedűművész és zeneszerző alakjával is. Családja brassói eredetű szász család volt, ő maga azonban már Jassyban született 1823-ban. 1837—40 között

Bécsben folytatott zenei tanulmányokat, 1847-ben pedig Párizsban. Az ő szerepe a román zenei kultúra fejlesztésében a két Wachmannéhoz hasonlóan hármás volt: mint zenekari dirigens, mint zeneszerző és mint konzervatóriumi tanár volt szorgalmas munkása a román zenének. Felesége: Mária pedig a román nemzeti színháznak elég jónevű színésznői közé tartozott és 1871-ben egy kötet költeményt és prózát is kiadott. 1848 után Flechtenmacher a bukaresti krajovai és jassyi színházak zenekaraival dolgozott karnagyai minőségben, míg 1858-ban végleg Bukarestben telepedett le, ahol a konzervatóriumnak alapításától kezdve, 1894-ig hegedűtanára, a nemzeti színháznak pedig ebben az időszakban is több ízben zenekari dirigense volt. Sok román színműíró darabjaihoz szerzett zenét és egy román nemzeti dalgyűjteményt is készített. 1898-ban halt meg Bukarestben.

Flechtenmacher, Herfher és a két Wachmann működésével azonban nem záródott le azon magyarországi származású kiválóbb szellemi munkások és művészek sorozata, akik a román zenei kultúra előmozdítása ugarán mélyebb barázdákat szántottak. A felsoroltak termékeny működése folytatást és kiegészítést talált a 20. század folyamán ugyancsak egy önzetlen magyar talentum figyelemreméltó tevékenységében, melynek jelentősége a mi gondolatmenetünkben főképpen abban áll, hogy mintegy kiegészítette e téren elődeinek bizonyos határig egyoldalú munkálkodását. A világháború előtt ugyanis a bukaresti román tudományos akadémia egyenesen a mi Bartók Bélánkhöz fordult, mint az erre leghivatottabbhoz, azzal a kéréssel, hogy a magyarországi románok népdalait gyűjtse össze és tudományosan adja ki. Így egyrészt a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának, másrészt a bukaresti román tudományos akadémiának támogatása mellett 1909-ben hozzáfogott Bartók a biharmegyei románok népdalainak fonográflemezekre lerögzített tudományos összegyűjtéséhez. E munkáját folytatta a következő évben ugyanazon a vidéken és 1913-ban Máramaros megyében. Egyszerű éneklés és különböző hangszereken való lejátszás után részben kottákkal jegyezte fel, részben fonográflemezekre örökítette meg a román parasztoktól hallott melódiákat. A Bartók által így összegyűjtött anyag összesen 3.500 ének és hangszeren játszott melódia hű másolatát tartalmazza. Ezen gazdag anyagból a román akadémia kiadott 1913-ban 371 dallamot „Cântece poporale románesti din comitatul Bihor“ cím alatt, a müncheni „Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft“ IV. kötetében pedig 1923-ban 209 dallam jelent meg „Volksmusik der Rumänen von Maramures“ cím alatt. A többi, a nagy tömeg Bartók Béla kéziratai között várja a kiadást.

Bartók Béla közismert szaktudása és művészete kétségtelenné teszi, mily nagy szerencsének kell a román népnek tekintenie azt aényt, hogy népzenei és folklórisztikus kincsei ezen részének összegyűjtésére és megmentésére oly rendkívüli és a románok közül más valaki által alig pótolható magyar tehetség vállalkozott annyi szeretettel, önzetlenséggel és hozzáértéssel.